

A tudható dolgok terhe

Patak Márta: *A test mindent tud*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2015

„Attól a naptól fogva, amikor ráébredsz, hogy embernek születtél, a válladon érezve ennek minden súlyát, és ennek ellenére nem kötöd fel magad az első utadba eső fára, az emberiségnek már megbocsátottál. Ahhoz persze időnek kell eltelnie, hogy embertársadnak egyenként megbocsáss. Talán végig kell hozzá élni egy életet” (179). Patak Márta első kötetének központi magjává a történelem olyan, sokáig elhallgatott eseményeit teszi, melyek óhatatlanul előhívják identitásbeli, nemzeti érzésekkel és néhol sérelmekkel kapcsolatos kérdéseket. Az elsősorban műfordítóként ismert szerző emléktöredékekből és jelenbeli utalásokból építi fel a regény világát. Az imént felsoroltak adják meg a belső látószöveget, azt a közösséget, amelynek emlékezetében még élnek a tragikus események, ám ezek a kényszerű, az évtizedek folyamán ráakódott (el)hallgatási kéreg alól csak akkor szabadíthatóak fel, ha szélesebb perspektívába helyezjük őket, külső, esetenként általánosabb viszonyítási alapot kínálva. A szerző is pontosan ezt teszi, amikor máig megválaszolatlan kérdések sorozatát nyitja meg.

Négy nagyobb elkülönülő egységet találunk a kötetben (*Amit Matyiról tudhatok*, *Amit Újvidékről tudhatok*, *Amit Madridról tudhatok*, *Amit rólunk tudhatok*), s ezek alatt változó számú rövidebb fejezetet. Már a címekből kiolvasható a „tágasság”, melyet a szerző a helyszínek megválasztásával ér el: Újvidék mellett, mely leginkább visszaemlékezésekben elevenedik meg, Budapesthez kötődnek a főbb események, ám néhány villantás erejéig megjelenik a harmincas évek Montevideója, valamint a kétezres évek Madridja. A regény főszereplője, bizonyos megköötésekkel, Matyi, de fontos szerepet kap benne a testvére, Anna, a közös barát, Helén, valamint a magát magyarnak valló, ám Uruguayban felnövő Imre, akinek a személyén keresztül sikerülhet „rámosolyogni az európai gögre és fontoskodásra”, mint ahogy arra a fülszöveg találó mondatai is utalnak. A mű

fő cselekményszála fokozatosan épül: az in medias res kezdés után fokozatosan jutunk azoknak az információknak a birtokába, amelyek ismeretében válnak érthetővé a központi események. Mindehhez párosul a folytonos elidőzés az apró részleteknél: már a felütésnél is csupán Helén nevének története után térünk rá egy éles váltással a balesetre, mely a Matyira való későbbi visszaemlékezéseket generálja. Az időkezelés szempontjából, mint ahogy erre már utaltam is, a múltbeli történések, az 1942-es és az 1944/45-ös razziák kerülnek a regény fókuszába, a jelen pedig elrugaszkodási, visszatekintési ponttá lényegül, hisz a szereplők minden cselekedete valamilyen emlékezetből előhívó mechanizmusra, utólagos értelmezésre irányul. A múltidőzés közepette a jövő egy „holnap” megteendő újvidéki utazás lehetőségén keresztül sejlik fel, Imre és Helén ugyanis, bizonyos családi kötődések okán, szeretnének ellátogatni a városba.

A szerző nem egy külső narrátort megszólaltatva írja le az eseményeket, hanem mindezt a szereplőkre bízta: a legtöbb esetben Helén, ám néhol, bármiféle külön jelzés nélkül, éppen az viszi tovább a történet szálát egyes szám első személyben, akiről mint a szóban forgó eset résztvevőjéről hallhattunk. Matyit csak fenntartásokkal tarthatjuk fő karakternek: az emlékezés minden szála hozzá vezet, s igaz ez kétszeres áttételben is, hiszen a razziákkal kapcsolatos anyag is az ő érdeklődési területévé válva szövődik bele a regényvilágba. Jelleme azonban ritkán rajzolódik ki a cselekvésekben, inkább azt mondhatnánk, pontosan ezek hiányában tárul elénk. Szintén a fülszövegben olvasható, hogy „Patak Márta világa rokon a latin-amerikai regények világával”, ám véleményem szerint ez nem mindig válik a mű előnyére. Leginkább az utolsó előtti, *Amit Madridról tudhatok* címmel jelölt részben helyeződik át a narratíva misztikusabb síkra, minden egy olyan kitapintható ősi titok köré összpontosul, amit Matyi személye testesít meg. Mintha a szerző ennek tükrében igyekezne formálni karakterét, egyre absztraktabbá, elmélkedőbbé, s ezzel párhuzamosan cselekvésképtelenné tenni. Mindezen jellemvonások természetesen már a kezdeteknél is nyilvánvalóak, az említett egységben azonban túlzottan elhatalmasodnak: innentől mintha csakis a merengő pozíciójában találkoznánk vele, amikor is „[a] kopaszciprus után mindig meglátogatja másik öreg barátját, a legvastagabb törzsű tölgyfát” (230), s képes akár órákig szemlélni „a tér kőburkolatának repedéseit” (234).

A regény központi, s egyben legjobban kidolgozott része is a harmadik, az *Amit Újvidékről tudhatok* című egység. Nemcsak a mű egészét tekintve ez a legterjedelmesebb, már maguk az alfejezetek is hosszabbak a többi rész hasonló egységeinél. Azzal, hogy itt szinte kizárólag a razziákról, az ezekről előhívott emlékekről olvashatunk, kissé túlzottan el is hatá-

rolódik a többiektől, amelyben viszont már csak (vissza)utalások szintjén tűnik fel a történelmi valóság. Mintha a regény másik három nagyobb egysége csak kontextusul szolgálna, keretbe zárná a negyvenes évek eseményeit. Kiemelendő, hogy ez a fejezet műfajilag is heterogénebb: a történetek narrátor általi közlésén túl levelekbe és feljegyzésekbe, egy fiktív kéziratba, illetve Matyi razziákról készített forgatókönyvébe is beleolvashatunk. Újvidékhez kapcsolódóan fogalmazódnak meg azok a meghatározó kérdések, amelyek alapot képeznek a tragikus eseményekről szóló beszédhez. A regény több síkján elinduló problémafelvetés végül egy pontban fut össze, ám a megoldás helyett pontosan ennek lehetetlenségét tapasztaljuk. „Legnehezebb az egyensúlyt megtalálni, hogy mutasd is meg ne is az egészben a részletet” (251). Megelégedhetünk-e azzal, hogy az egész képviselje a részt, vagy éppen fordítva? Hogyan mutassuk meg az egyikben a másikat? Véleményem szerint a szerző ezen elsőre nagyon egyszerűnek tűnő kérdések mentén helyezi el azt a két jelenséget, mely paradox mivoltával még inkább hozzájárul a leírt eseményekhez kapcsolódó feszültségek fokozásához: az egyik a történelemírás, illetve ezzel szorosan egybetartozóan az emlékezés természete, a másik a művészeti, jelen esetben leginkább képzőművészeti alkotási folyamat. „Én meg azt mondom, mihelyt az embert nézzük, érvényét veszti a történelem” (197). A történelemírás problematikája kiemelten fontos lehet egy olyan időszakról szólva, amelyet megtörténtének idejében, majd újabb évtizedeken át hallgatás övezett. Vajon helyesnek tekinthető-e, amikor a történész az egyes ember szenvedése helyett jelen esetben hátországot említ? Vagy inkább adjunk arcot a történelemnek? Matyi forgatókönyvet ír madridi évei alatt, olyan filmet szeretne készíteni, „ahol mindenki fontos a történetben, a mellékszerepek mellékszereplői is” (153). Imréék kezébe kerülnek Trombitás Janó feljegyzései, amelyekben a razzia idején élőktől hallott történeteket jegyezte fel. A számadatok mögött felvonulnak az érintettek, anyák, akik nem hallanak többé fiukról, katonatisztekbe beleszerető fiatal lányok, harcos, később emiatt meggyilkolt újságírók – ők mind a vérengzések áldozatai. S kiknek a közlésére támaszkodhatunk a lejegyzésnél? Noha „a legnaturalistább leírás sem hat rám olyan sokkolóan, mint a retinámba égő kép, mert nem képzelhetem el, amit olvasok, hanem közvetlenül kell látnom” (144), „a közvetlen átélt esemény is keresztülmegy az emberen, mint a lenyelt étel, azt is asszimilálni kell, mint a fehérjét, hogy el tudja viselni. És ha utána elmeséli, akkor már az asszimilált változatot meséli el. Ezért aztán minden visszaemlékezés csak részben adja vissza magát az eseményt” (143). A művészet esetében is az imént vázolt problémák merülnek fel: Matyi érzékenységét mutatja, hogy festőként azért képtelen az alkotásra, mert ott is

a tökéletesre törekszik, hogy egy arcban megmutasson minden érzést, egy egész életet.

Már a bevezetőben utaltam a regény azon vonására, mely szerint különféle eszközökkel – a helyszínek megválasztásával, a szinte kibogozhatatlan családi háttérrel rendelkező szereplők felvonultatásával – többszörös megvilágításba állítja, s külső és belső látószögek metszéspontján helyezi el többek közt az identitás kérdését is. Egyik oldalon ott van Matyi, Anna és Helén, a „közép-keleti kór” (55) hazájában felnövekedett hármas, míg a másik oldalon Imre, akinek „a családjában benne van Európa történelme, de szemlátomást mégsem nyomorodott bele lelkileg”, hisz „Európán kívül született” (48). A szerző az ő személyében tár elénk egy olyan „összetettebb identitást”, amelynek a látószögébe beépülhetnek a származásbeli, hazai elemek, vagyis egy szélesebb perspektívával bíró személyiséget rajzol meg. Noha Imre korábban sosem hagyta el Dél-Amerikát, nagyapja elbeszélésein keresztül átörököltette a maga szülőföldképét, mely többé már nem dinamikus voltában létezik, hisz csupán olyan kimerevített felvételekből táplálkozik, melyekre „idővel ráakódott minden emlékezés és felejtés” (30). Így változik a haza belső tájjá, és így lehetséges, hogy a test a mindentudás mediátora, hordozója lehessen, vagyis olyan közegként konstruálódjon, amelynek élményei az időtlenségbe ágyazódnak: bennük foglalatik múlt, jelen és jövő.